

SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION

Proceedings of the International Scientific Conference. Volume II, May 25th -26th, 2018. 126-136

ZINĀTNISKI PĒTNIECISKS SKATĪJUMS UZ RAKSTURA AUDZINĀŠANU: MĪTI, IZAICINĀJUMI UN STARPTAUTISKĀS PERSPEKTĪVAS

Research-Based Reflections about Character Education: Myths, Challenges and International Perspectives

Manuels Fernandez

Latvijas Universitāte, Latvija

Abstract. *At present, youngsters' character and virtue education issues are widely discussed in Latvia and in English-speaking academic environment. Given the existing criticism of these concepts, the research question was: what are the main misunderstandings about the nature of character and virtue education? After clarifying the neo-Aristotelian understanding of these concepts, recent research in the field of character education and virtues is presented for deconstructing some of the myths related to it, due to conceptual, historical, moral and political misunderstandings (Kristjánsson, 2013). Real problems (historical, methodological and practical) faced by character education programs in mainstream schools are addressed. The importance of giving personal significance to eudaimonia for promoting character and virtue education at school is discussed.*

Keywords: *character, character education, mainstream schools, virtue, virtue ethics.*

Rakstura audzināšanas aktualitāte *Topicality of character education*

Šobrīd Latvijā plaši tiek diskutēts par skolēnu tikumisko audzināšanu, sociālo prasmju un rakstura attīstību. 2015. gadā LR Izglītības likumā tika veikti grozījumi 10.¹ pantā "Izglītība un tikumība", saskaņā ar kuriem "Izglītības sistēma nodrošina izglītojamā tikumisko audzināšanu, kas atbilst Latvijas Republikas Satversmē ietvertajām un aizsargātajām vērtībām, īpaši tādām kā laulība un ģimene" (Saeima, 1998). 2016. gada vasarā tika izstrādātās tikumiskās audzināšanas vadlīnijas Latvijas skolām (Ministru kabinets, 2016b), kas izraisīja Latvijas sabiedrībā neviennozīmīgu reakciju. Vadlīnijās tiek minēti un definēti divpadsmit tikumi: atbildība, centība, drosme, godīgums, gudrība, laipnība, līdzietība, mērenība, savaldība, solidaritāte, taisnīgums un tolerance. Vadlīniju izstrādātāji cer, ka dokuments palīdzēs skolotājiem bērnu audzināšanā, tomēr daļa pedagogu ir noskaņoti skeptiski. Plašāka diskusija par tikumisko audzināšanu skolā būtu apsveicama.

Saskaņā ar Ārvalstu Investoru Padomes Latvijā rekomendācijām (FICIL, 2016) Latvijas izglītības sistēmas modernizācijai skolās būtu jāievieš ar rakstura audzināšanu saistīta izglītība, kā arī 21. gadsimta kompetences un pārnesamās prasmes. Cits tēmas aktualitātes piemērs izglītības sistēmas līmenī – jaunajās Izglītības attīstības pamatnostādnēs 2014.-2020. gadam viens no izvirzītajiem apakšmērķiem ir “veicināt vērtībuzglītībā balstītu indivīda profesionālo un sociālo prasmju attīstību” (Saeima, 2014). Saistībā ar to Eiropas struktūrfonda (ESF) projekts “Karjeras atbalsts vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs” (sk. http://www.viaa.gov.lv/lat/karjeras_atbalsts/karjeras_atbalsts_2016_2020/) tiek īstenots no 2016. gada 1. janvāra līdz 2020. gada 31. decembrim visās Latvijas vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs, sekmējot skolēnu personības un intrapersonālo prasmju attīstību karjeras vadības prasmju apguves procesā (Ministru kabinets, 2016a). Savukārt Valsts izglītības satura centrs īsteno projektu “Kompetenču pieeja mācību saturā” (Ministru kabinets, 2015) no 2016.g. gada 17. oktobra līdz 2021. gada 16. oktobrim (sk. http://visc.gov.lv/visc/projekti/esf_831.shtml, <https://www.skola2030.lv/>), kura ietvaros tiek sekmēta šo pašu vērtību apguve, kas minētas tikumiskās audzināšanas vadlīnijās (Ministru kabinets, 2016b) (sk. http://visc.gov.lv/visc/projekti/dokumenti/esf_831/2016_1027_prezent.pdf 4. lpp.).

Izglītības praktiķu un politikas veidotāju vidū 2014.-2016. gadā tika īstenots Erasmus+ projekts “Rakstura veidošanas izglītība jauniešiem”, kas apvienoja vietējās pašvaldības, skolas, karjeras attīstības centrus un jauniešu organizācijas no Beisingstokas Lielbritānijā, Jēvles Zviedrijā, Olomoucas Čehijas Republikā un Rīgas Latvijā (<http://www.shapingcharacters.eu/lv/>) ar Rīgas Domes Izglītības, kultūras un sporta departaments līdzdalību. 2017. gada beigās tika apstiprināts Erasmus+ projekts “Atbalsts skolotājiem skolēnu intrapersonālo prasmju un rakstura izglītības attīstībai skolā (Arete Catalyst)” (KA2 Sadarbība inovācijām un labas prakses apmaiņai – Stratēģiskā partnerība skolas izglītības jomā), kurā piedalās divas reģionālās iestādes, trīs skolas (divas no tām kā asociētie partneri), trīs universitātes un viens skolotāju izglītības centrs no Latvijas, Igaunijas un Spānijas un kurā vadošais partneris ir Rīgas Domes Izglītības, kultūras un sporta departaments. 2017. gada beigās tika apstiprināts pēcdoktorantūras projekts “Izglītības modernizācija Latvijas skolās, īstenojot inovatīvu pētniecībā balstītu programmu par 21. gadsimta kompetencēm un tikumu ētikas attīstību ar virtuālās telpas atbalstu (Arete School).” Dažas Latvijas skolas jau uzsākušās īstenot eksperimentālas TC&CE programmas (piemēram, programma “Efektīvas rakstura audzināšanas programmas integrēšana Rīgas Katoļu ģimnāzijā”).

Rakstura audzināšana ir aktuāla tēma ne tikai Latvijā, bet visā pasaulē. Par to var pārliecināties, skatoties uz šādām galvenajām rakstura audzināšanas iniciatīvām akadēmiskajā vidē angļu valodā runājošajās valstīs: 1) The Jubilee Centre for Character and Virtues (JCCV): UK, Birmingham university (J. Arthur).

Nozīmīgākie aspekti: Research projects. Open source materials for schools. 2) Center for Character and Citizenship (CCC): USA, St. Louis, University of Missouri-ST. Louis (M. Berkowitz). Nozīmīgākie aspekti: konferences materiāls. 3) Association for Moral Education (AME): USA, Massachusetts, Gordon College (K. Cook). Nozīmīgākie aspekti: The Journal for Moral Education (WoS, SCOPUS). 4) Center for Character and Social Responsibility (CCSR): USA: Boston University (St. Ellenwood). Nozīmīgākie aspekti: (MOOC): Ethical Leadership: Character, Civility and Community. 5) Character Project: USA, North Carolina, Wake Forest University (Ch. Miller). Nozīmīgākie aspekti: Research grants, academic resources. 6) Grupo de Investigación en Educación y Ciudadanía (GIEC): Spain, Navarra University (C. Naval). Nozīmīgākie aspekti: Education for citizenship and democracy. 7) The Duckworth Lab USA: University of Pennsylvania (A. Duckworth). Nozīmīgākie aspekti: Grit scale. 8) The Center for the 4th and 5th R (Respect and Responsibility): USA, State University of New York (SUNY Cortland) (T. Lickona). Nozīmīgākie aspekti: Smart & Good Schools, resources for schools and teachers. 9) Authentic Happiness USA: University of Pennsylvania (E. Seligman). Nozīmīgākie aspekti: Resources, questionnaires. 10) Character Education Partnership (CEP): USA, Washington D. C. (D. Karr). Nozīmīgākie aspekti: 11 Principles of Effective Character Education; National Forum on Character Education; Schools of character. 11) Character Plus: USA, Saint Louis (R. McDonnell). Nozīmīgākie aspekti: Online resources.

Toties rakstura un tikumu audzināšana kā izglītības mērķis dažreiz tiek raksturots kā pretrunīgs (Evans, 2011). Neskatoties uz iepriekšminētajiem tēmas aktualitātes piemēriem, akadēmiskajās aprindās joprojām pastāv zināma neizpratne par jēdzieniem “raksturs”, “tikums” un “rakstura audzināšana”.

Ņemot vērā pretrunu starp šo Latvijas un starptautisko interesi par rakstura audzināšanu un jēdzienu nepietiekamo izpratni, tika izvirzīts pētījuma jautājums: kādi ir galvenie maldīgie priekšstati rakstura un tikumiskās audzināšanas izpratnē? Lai aplūkotu šo jautājumu, tika apkopoti daži samērā aktuālie “mīti” par rakstura un tikumisko audzināšanu, kas balstās uz konceptuāliem (1. un 2.), vēsturiskiem (3. un 4.), ētikas (5.) un politiska rakstura (6. un 7.) pārpratumiem. Šajā rakstā šie mīti tiek dekonstruēti, balstoties uz aktuālajiem pētījumiem, nevis padziļināti argumentējot pret tiem. Ņemot vērā jēdzienu “tikums” un “raksturs” mainīgo izpratni, sākumā tika precizēta šo jēdzienu neo-aristoteliskā nozīme.

Raksturs, tikums un rakstura audzināšana *Character, virtue and character education*

Termins „raksturs” tiek definēts kā personas intelektuālie un morālie paradumi (Ryan & Bohlin, 1999). Paradums ir brīvi iegūta un stabila rīcība

noteikta mērķa sasniegšanai. Ja mērķis sekmē personības un sabiedrības attīstību (vai noturīgu labklājību), paradumi tiek dēvēti kā labi paradumi jeb tikumi, pretējā gadījumā – slikti paradumi jeb trūkumi. Latviešu vārds “tikums” tiek izmantots, lai tulkotu daudznozīmju grieķu terminu “arete” (ἀρετή), kas burtiski nozīmē “izcilība” vai arī “morālā vērtība” un ko Aristotelis plaši izmantoja grāmatā *Nikomaha ētika* (1985), kurā iztirzāta tikumības būtība un tikumiskā rīcība, un aprakstīts tikumisks un pilnvērtīgs cilvēks. Tikumīgais raksturs ir personības īpašību kopums, kas noskaņo personu adekvātai uzvedībai (JCCV, 2017). Uzvedības raksturlielumi, kas izriet no tikumīga rakstura, ir spontānums un stabilitāte, precizitāte un darbības perfekcija, kā arī maigums un prieks tās izpildē, pat ja tas prasa piepūli. Tikumu ētika fokusējas personības attīstībā un balstās uz cilvēka iekšējo potenciālu. Turpretim normatīvā ētika balstās uz tādu normu akceptēšanu, kas tiek sociāli atzītas konkrētā sociālkultūras kontekstā. Abas perspektīvas savstarpēji papildinās: tikumu ētika atzīst personas sociālo dimensiju, un ētikas normas rod savu dziļāko attaisnojumu cilvēka dabā (Kristjánsson, 2016).

Rakstura izglītība ir aizsargtermins tiešām un netiešām izglītības darbībām, kuru nolūks ir palīdzēt jauniešiem brīvi attīstīt tikumīgu raksturu (Harrison, Morris, & Ryan, 2016). Rakstura izglītība veicina kritisko domāšanu, balstās uz personības brīvību un neuzspiež pilnībā akceptēt kādu konkrētu uzskatu kopumu; tā sekmē atvērtību, pieļauj dažādas pieejas un nav pakļauta kādai konkrētai politiskai vai reliģiskai doktrīnai. Potenciālie ieguvumi no rakstura izglītības ir skolēnu snieguma un uzvedības uzlabošana, paaugstināta nodarbinātība, atbalsts vecākiem, labvēlīgu attiecību dibināšana, piederības demokrātiskai sabiedrībai veicināšana, individuālās un sabiedrības labklājības veicināšana (JCCV, 2017).

Šis īsais jēdzienu raksturojums ir pietiekams, lai saskatītu atšķirību ar citiem saistītajiem jēdzieniem, kas netiek aplūkoti detalizētāk šajā darbā, piemēram: temperaments t.i. bioloģiski un sociāli pārmantots personas psiholoģiskais raksturojums; *piecfaktoru personības modelis* (Costa & McCrae, 1992), kas satur plašas cilvēka personības aprakstošās dimensijas, bet neiekļauj saistību ar morālo izaugsmi; morālā spriestspēja (Kohlberg, 1964); sociālā emocionālā audzināšana (Elias et al., 1997) u.c. Rakstura izglītība ir arī cieši saistīta ar pozitīvo psiholoģiju, kuras galvenais pārstāvis ir M. P. Seligmans (Seligman, Snyder, & López, 2002).

Mīti un reālās problēmas rakstura audzināšanas jomā *Myths and real problems in the field of character education*

Pastāv zināms skepticisms attiecībā uz raksturizglītības iniciatīvām skolās (Kristjánsson, 2013), kas balstās uz rakstura un tikumiskās audzināšanas jēdzienu nepilnīgo izpratni: tie esot neskaidri, nevajadzīgi, vecmodīgi, reliģiskās

domāšanas piesātināti, pret-demokrātiskie, konservatīvie un individuālistiski. Šie “mīti” tiek aplūkoti tālāk tekstā.

1. *mīts: raksturs un tikums esot neskaidri jēdzieni.* Tiesa, tie nav tik viennozīmīgi definēti kā dabaszinātņu jēdzieni (piem., “metrs”). Tomēr zinātniskajā literatūrā jau vairāk par 80 gadiem to jēdzienu izpratne ir stabilāka nekā tādu citu humanitāro un sociālo zinātņu jēdzienu kā, piemēram, brīvība vai līderība. Raksta ievadā izklāstītā šo jēdzienu precīzā nozīme sakrīt ar Aristoteļa sniegto definīciju šiem jēdzieniem. 1930-tajos gados raksturs tika definēts kā “personības morāli vērtējamo komponentu kopums” (*personality evaluated*) un personība, savukārt, kā “morāli neizvērtēts raksturs” (*character devaluated*) (Allport, 1937: 52. lpp.). Kopš tā laika jēdziens “raksturs” tiek stabili izmantots Personības psiholoģijā, lai apzīmētu šo personības iezīmju apakškopu, kas ir morāli vērtējams, un kas piešķir morālu vērtību cilvēkam.

2. *mīts: tie esot nevajadzīgi jēdzieni,* jo mūsdienas psiholoģija esot atradusi labākus vārdus, lai izteiktu to pašu ideju. Tiesa, ir pētījumus (Kesebir & Kesebir, 2012), kas, balstoties uz 5,2 miljonu grāmatu izlasi, kas izdotas ASV no 1901. līdz 2000. gadam, pierādīja, ka izpētītajās grāmatās vārds “tikums” (*virtue*) un citi radniecīgie termini tiek izmantoti arvien mazāk. Tomēr, skatoties uz šo pētījumu tuvāk, tika konstatēts, ka vārdi, kas apzīmē tikumisku rīcību (piem., ‘*compassion*’, ‘*integrity*’, ‘*fairness*’, ‘*tolerance*’, ‘*selflessness*’, ‘*discipline*’, ‘*dependability*’, ‘*reliability*’), tiek arvien biežāk izmantoti katru gadu, kā arī citi jēdzieni, ko var uzskatīt par “tikumiem”, tiek stabili izmantoti (‘*loyalty*’, ‘*trustworthiness*’, ‘*forgiveness*’, ‘*respect*’, ‘*determination*’). Tādējādi var secināt, ka netiek izmantots lietussarga jēdziens *virtue*, bet tā apakškategorijas sadrumstalotā, reizēm nesakarīgā veidā.

3. *mīts: tikums un raksturs esot vecmodīgi.* Tomēr būtu grūti to secināt, ja tiek apzināts iespaidīgais zinātniskās literatūras klāsts par tikumiem ārstnieciskā personāla ētikā, militārajā psiholoģijā, pētniecības ētikā, inženierzinātnēs, politiskajā un juridiskajā sfērā un skolotāju ētikā.

4. *mīts: tie jēdzieni esot reliģiski piesātināti.* Tiesa, reliģiskajā vidē tie jēdzieni tiek plaši izmantoti, bet tam ir specifisks iemesls, kas tiek izklāstīts diskusijā raksta beigās. Katrā ziņā Aristoteļa jēdziens *eudaimonia* ir arī saprotams ārpus reliģiskās pārliecības, jo Aristotelis piedāvā sabiedrībai “kopīgu ‘post-reliģisku’ morālo valodu” (Arthur, 2010: 3. lpp.).

5. *mīts: tie jēdzieni esot antidemokrātiski* un apzīmēšot cilvēku, it īpaši jauniešu, manipulāciju, ieradumu radīšanu bez kritiskās domāšanas un brīvības ierobežošanu. Tiešām pastāv šķietama pretruna, ko varētu formulēt tā: kā var veidot autonomu personību caur “ieradumu radīšanu”? Aristotelis neizskaidroja procesu, bet tomēr konstatēja, ka tas tā arī notiek. Kaut kas tam līdzīgs notiek arī sporta vai mūzikas prasmju apguves procesā: atkārtojot pirkstu kustības noteiktā secībā, sākumā lēni, tad ātrāk, veidojas kustību brīvība, kas nepieciešama mākslai.

Mēs varbūt vēl nezinām līdz galam, kā tas notiek, bet tas tā notiek. Katra ziņā Aristotelis arī uzsvēra nepieciešamību brīvi izvēlēties pareizo rīcību un emocijas, balstoties uz “stingru un nemainīgu raksturu” (Aristotelis, 1985: p. 40 [1105a30–1105a34]).

6. mīts: *tie jēdzieni esot konservatīvi*, politisko *status-quo* sargātāji. Tomēr pastāv arī zinātniski pamatots uzskats – ja Aristoteļa tikumu un *eudaimonias* teorija tiktu ņemta kā paraugs mūsdienās sociālajā un politiskajā dzīvē, tai būtu radikāls reformatorisks un progresīvs spēks un izraisītu politiskajā dzīvē šādu sociālās demokrātijas sistēmu, kas līdzinātos Skandināvijas valstīm (Nussbaum, 1990).

7. mīts: *tikums un raksturs esot individuālistiski jēdzieni*. Tiesa, uzsvars tiek likts uz personības attīstību, uz indivīda kvalitāti. Bet, kā zināms, Aristotelis velta *Nicomachean ethics* 8. un 9. grāmatu draudzības tēmai, jo viņam *eudaimonia* saistās ar “labo dzīvi kopā ar draugiem”. Ņemot vērā cilvēka sociālo dabu, jautājums, vai personības audzināšana ir individuālistiska nodarbošanās, šķiet lieks, jo labums, kas tiek darīts indivīdam, nāks par labu sabiedrībai. Tika arī argumentēts, ka pragmatisku iemeslu dēļ ir vieglāk uzsākt rakstura audzināšanu ar indivīdu nekā ar sabiedrības sistēmu kopumā (Kristjánsson, 2013).

Arī tad, ja minētie iebildumi pret rakstura audzināšanu nav zinātniski pamatoti, pastāv reālās vēsturiskas, metodoloģiskas un praktiskās dabas problēmas, uz kurām jāskatās nopietni, apņemoties īstenot rakstura izglītības programmas skolās. Vēsturiski bijušo raksturizglītības iniciatīvu liktenis citās valstīs neliek cerēt uz to vieglu un veiksmīgu īstenošanu nākotnē. Piemēram, Apvienotajā Karalistē nožēlo garu virkni neprofesionālu un neefektīvo pūliņu raksturizglītības jomā (Arthur, 2003), kas diskreditē šo lauciņu. Lielākās problēmas bijušas nezinātniski izmēģinājuma eksperimenti vairākās vietās, pūliņu izplūdums daudzos virzienos *modes gaumē* un vienotā virziena trūkums. Lai izvairītos no tā, raksturizglītības iniciatīvām ir jābūt interdisciplinārām, apvienojot filozofijas, psiholoģijas un pedagoģijas nozares.

Otrā problēma – pastāv pamatots uzskats, ka vēl nav izveidota tāda empīriskā metodoloģija, kas holistiski aptvertu visas tikuma dimensijas (Kristjánsson, 2015; Niemiec, 2013). Tiesa, pastāv vairāki vērtību un rakstura izpētes zinātniski validēti instrumenti kā, piemēram, pozitīvās psiholoģijas *Values in Action* aptauja jauniešiem un pieaugušiem (Park & Peterson, 2006), M. Rokiča metodika terminālo un instrumentālo vērtību pētīšanai (Rokeach, 1973), vai personības akcentuācijas aptauja (Littmann & Schmieschek, 1982). Bet visi tie instrumenti balstās uz cilvēka pašnovērtēšanu un nav piemēroti Aristoteļa reālisma filozofijas kontekstā, kas ir tikumu ētikas pamatā. Savukārt biheavioristiskā pieeja, novērojot cilvēka uzvedības atbilstību morāles normām dabiskās un speciāli modelētās situācijās, arī nav visaptveroša, jo novērošanas metode nedod iespēju atklāt šādas tikuma būtiskās komponentes kā, piemēram, motivāciju, attieksmi un uzvedība

stabilitāti ilgtermiņā. Triangulācija šķiet piemērota pieeja, lai papildinātu pašnovērtēšanā iegūtos rezultātus, izmantojot novērošanu un vecāku un kolēģus apjautāšanu, bet tomēr tie ir arī subjektīvi viedokļi. Longitudinālie novērošanas pētījumi būtu vispiemērotākie, bet tie ir grūti īstenojami un dārgi. Akadēmiķiem paliek uzdevums izveidot zinātniski uzticamus uz reālisma paradigma balstītus rakstura mērīšanas instrumentus ar zinātniski pārbaudītu validitāti un ticamību.

Treškārt, vēl maz ir zināms par raksturizglītības programmu praktisko efektivitāti. Pēdējos gados bijuši vairāki mēģinājumi to labāk saprast. Piemēram, balstoties uz pozitīvas psiholoģijas principiem, Apvienotajā Karalistē 2011. gadā tika izveidota rakstura izglītības programma “*the UK Resilience Program*”, kurā piedalījās trīs tūkstoši skolēni (11-12 gadīgie) no 16 skolām un kurā paredzēta 16 stundu ilga interence vairākās nodarbībās. Tika konstatēts, ka labākie rezultāti bija privātskolās, bet kopumā programma izrādījās dārga un mazefektīva, kaut arī tā tiks turpināta ar nepieciešamām korekcijām. Cits piemērs par to, ka efektivitāte nav garantēta, ir atrodams ASV, kur 2010. gadā tika īstenots visplašākais federālais pētījums par raksturizglītības programmu efektivitāti “*Efficacy of schoolwide programs to promote social and character development and reduce problem behavior in elementary school children.*” To īstenoja ASV izglītības departamenta pētnieki, izmantojot skolu kontrolgrupas, lai izvērtētu septiņas atšķirīgās rakstura izglītības programmas (*Social and Character Development programs*). Skolās, kas piedalījās šajās programmās, rakstura izglītojošo aktivitāšu klāsts bija liels, bet netika atrastas statistiski nozīmīgās atšķirības ar kontrolgrupas skolām. Izmantotā metodoloģija arī tika apšaubīta un vēl notiek diskusijas, bet skaidrs ir tas, ka vēl nav skaidrības.

Diskusija **Discussion**

Raksturizglītības programmas ir viennozīmīgi noderīgas Latvijas skolēniem un valstij, bet bez valsts globālās stratēģijas uz cilvēku tikumisko audzināšanu, kas ietvertu ne tikai programmas, kas orientētas uz skolu, šīs programmas varētu būt mazefektīvas, jo rakstura attīstību ietekmē daudz faktoru kā, piemēram, audzināšana ģimenē (tātad vecāku raksturs un viņu morālā apziņa), bērnu iedzimtais temperaments, masu informācijas līdzekļi, kuru ietekme ir izšķiroša mūsdienās, un pedagogu rakstura īpatnības un viņu morālā apziņa. Pūliņiem šo programmu īstenošanai ir jābūt ne tikai entuziasma un labās gribas, bet arī intelektuālās pieticības pilniem un pēc iespējas labāk zinātniski pamatotiem.

Viens no iemesliem, kāpēc jēdzieni “raksturs” un “tikums” reizēm netiek pietiekami labi izprasti sabiedrībā, ir konteksta un perspektīvas trūkums. Ir svarīgi apzināties, ka Aristotelim rakstura audzināšanai bija jēga tikai personīgā dzīves projekta kontekstā. Nav iemesla censties izveidot tikumisku raksturu, ja cilvēkam

nav dzīves mērķa, pēc kā tiekties, jo tikumi piešķir cilvēkam spēku, apdomību un izturību ceļā uz dzīves mērķa sasniegšanu. Aristoteļa ētikā (Aristotelis, 1985) ir skaidri formulēts un nosprausts dzīves mērķis: laime, *eudaimonia*. Domājot par rakstura audzināšanu skolās, svarīgi uzdot sev jautājumu: vai skolā tiek runāts ar jauniešiem par laimi kā dzīves mērķi? Vai netiek pieņemts pārāk vieglprātīgi, ka laime ir pati par sevi saprotama lieta? Tieši laimes kā dzīves mērķa izskaidrošanai Aristotelis velta visu savas ētikas pirmo grāmatu, un to nedrīkst aizmirst, plānojot jauniešu rakstura audzināšanu.

Tāpēc arī reliģiskajā un patriotiskajā kontekstā tikumiskā rakstura veidošana vienmēr ir bijusi svarīga. Reliģiskā domāšana skaidri nosprauž svētumu kā visu cilvēku aicinājumu un norāda uz tikumiem kā uz nepieciešamiem, kaut arī nepietiekamiem līdzekļiem, lai ietu šo ceļu. Patriotiskajā domāšanā viens no cilvēka svarīgiem mērķiem ir Tēvijas aizsargāšana, labklājība un attīstība, un šajā kontekstā arī tikumiem ir jēga kā palīgiem Valsts celšanai un pilnveidošanai. S. Ramons i Kahals, Spāņu Nobela prēmijas medicīnā par neironu atklāšanu laureāts, rakstīja, ka viņa dzīvē lielākais zinātniskās darbības virzītājspēks bija mīlestība pret savu Tēviju, kas viņam deva vajadzīgo gribasspēku ceļā uz izciliem sasniegumiem zinātnē (Ramon y Cajal, 1897).

Ir svarīgi piedāvāt jauniešiem iespēju izstrādāt un īstenot cienīgu dzīves projektu, kas varbūt būtu pat pāri viņu esošajām spējām, bet par kuru, viņiem attīstoties, būtu vērts cīnīties. Ja augstākais dzīves mērķis, kas skolā un sabiedrībā tiek piedāvāts jauniešiem, ir tikai “paaugstināt PISA rezultātus”, “pozitīvi uzvesties”, “iegūt labu mācību sasniegumus” vai vienkārši “attīstīt savu personību”, tad būtu pamats domāt, ka rakstura izglītības programmām nav spoža nākotne. Ejot vēl tālāk, ja jauniešiem tiek mācīts vai praktiski parādīts, kā bieži notiek postmodernās sabiedrības diskursā, ka viss ir relatīvs un pārejošs, ka dzīves jēga ir tikai baudā un ka augstākās vērtības (piem., patiesība, taisnīgums, vienlīdzība, progress) ir tikai ilūzijas, tad būtu loģiski piekrist visiem iepriekšminētajiem mītiem bez norunām un pat uzskatīt rakstura audzināšanu par vienkārši bīstamu, verdzinošu nodarbi.

Autora pieredze darbā ar jauniešiem rāda – kad viņiem uzstāda cēlu dzīves mērķi, kad viņos mudina lielus ideālus, tad viņi paši labprāt iesaistās to īstenošanā labāk un vairāk nekā varētu cerēt. Un tieši šī dinamika ir tā, kas prasa pēc tikumiem, pēc priecīgas pastāvības, drosmīgas apdomības, nesavtīgas devības un atbildīgas savaldīšanās. Jauniešiem šie ideāli ļoti dabiski rezonē ar diviem ļoti aktuāliem aspektiem viņu dzīvē: nākotnes profesiju un netaisnīgumu pasaulē. Kā būtu, ja rakstura izglītības programmas būtu ciešāk saistītas ar vēlmi izcili mācīties, lai varētu vēlāk celt skaistu savu ģimeni un Valsti, lai varētu kompetenti nodrošināt sevi un kalpot citiem ar savu profesionālo darbu un lai šādi arī dotu savu ieguldījumu sociālās nevienlīdzības samazināšanai?

**Pateicības
Acknowledgements**

Projekts finansēts no ERAF. Pēcdoktorantūras projekta Nr. 1.1.1.2/VIAA/1/16/071

Summary

At present, youngsters' character and virtue education issues are widely discussed in Latvia at the level of educational policy makers, researchers and practitioners. Internationally, this question is also very topical, as can be seen looking at the high number of character education initiatives in the English-speaking academic environment.

Given the existing criticism of character and virtue education, the research question was: what are the main misunderstandings about the nature of character and virtue education? After clarifying the neo-Aristotelian understanding of the concepts "virtue", "character", and "character education," recent research in the field is presented for deconstructing some of the existing "myths" about them: due to conceptual, historical, moral and political misunderstandings (Kristjánsson, 2013), for some these concepts are supposed to be "vague", "unnecessary", "old-fashioned", "religiously saturated", "anti-democratic", "conservative" and "individualistic".

Even if those myths are not scientifically grounded, there are still real problems that should be considered when implementing character education programs in mainstream schools: a historically long series of unprofessional character education efforts; a lack of a clear empirical methodology for virtue and character research; and a lack of evidence of the practical effectiveness of the character education programs.

The oblivion in our society of the importance given by Aristotle to *eudaimonia* as life goal, and to the role of a virtuous character as a means for reaching this goal, is one of the possible causes of these misunderstandings. In religious and patriotic thinking, character and virtue education has always been important, precisely because the significance given to high life goals, respectively, sanctity and Fatherland. The necessity of helping youngsters to identify themselves with a personal and engaging life project, as a precondition for promoting character and virtue education in schools, is discussed.

**Literatūra
References**

- Allport, G. W. (1937). *Personality: A Psychological Interpretation*. New York: Holt.
- Aristotle. (1985). *Nicomachean Ethics* (T. Irwin, Trans.). Indianapolis: Hackett Publishing.
- Arthur, J. (2003). *Education with Character: The Moral Economy of Schooling*. London: Routledge.
- Arthur, J. (2010). *Of Good Character*. Exeter: Imprint Academic
- Costa, P. T. Jr., & McCrae, R. R. (1992). *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) Professional Manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Elias, M. J., Zins, J. E., Weissberg, R. P., Frey, K. S., Greenberg, M. T., Haynes, N. M., Kessler, R., Schwab-Stone, M. E., & Shriver, T. P. (1997). *Promoting Social and Emotional Learning: Guidelines for Educators*. Alexandria, VA: Association for Supervision of Curriculum Development.

- Evans, J. (2011). Our Leaders are all Aristotelians now. *Public Policy Research*, 17 (4), 214–221.
- FICIL – Foreign Investors Council in Latvia (2016). *Progress Report of FICIL's Recommendations on Education System* (No 3). Retrieved from http://www.ficil.lv/wp-content/uploads/2017/05/16-05-27-Education_ENG.pdf
- Harrison, T., Morris, I., & Ryan, J. (2016). *Teaching Character in Primary Schools*. London: Sage.
- JCCV – Jubilee Centre for Character and Virtues (2017). *A Framework for Character Education in Schools*. Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. Retrieved from www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/character-education/Framework%20for%20Character%20Education.pdf
- Kesebir, P., & Kesebir, S. (2012). The Cultural Salience of Moral Character and Virtue Declined in Twentieth Century America. *Journal of Positive Psychology*, 7 (6), 471–480.
- Kohlberg, L. (1964). Development of Moral Character and Moral Ideology. In: M. L. Hoffman & L. W. Hoffman (Eds.) *Review of Child Development Research* (Vol. I, pp. 381-431). New York: Russel Sage Foundation.
- Kristjánsson, K. (2013). Ten Myths About Character, Virtue and Virtue Education – Plus Three Well-Founded Misgivings. *British Journal of Educational Studies*, 61 (3), 269-287.
- Kristjánsson, K. (2015). *Aristotelian Character Education*. London: Routledge.
- Kristjánsson, K. (2016). Flourishing as the aim of education: Towards an extended, 'enchanted' Aristotelian account. *Oxford Review of Education*, 42 (6), 707-720.
- Littmann, E., & Schmieschek, H. G. (1982). Analysis and Revision of the Long Form of a Questionnaire for Determination of Accentuated Personality Traits According to Leonhard. *Psychiatrie, Neurologie, und Medizinische Psychologie*, 34 (1), 32-45.
- Ministru kabinets (2015). Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” 8.3.1. specifiskā atbalsta mērķa “Attīstīt kompetenču pieejā balstītu vispārējās izglītības saturu” 8.3.1.1. pasākuma “Kompetenču pieejā balstīta vispārējās izglītības satura aprobācija un ieviešana” īstenošanas noteikumi. 2015. gada 24. novembra Ministru kabineta noteikumi Nr. 670. *Latvijas Vēstnesis*, 236 (5554), 02.12.2015. Retrieved from <https://likumi.lv/ta/id/278201-darbibas-programmas-izaugsme-un-nodarbinatiba-8-3-1-specifiska-atbalsta-merka-attistit-kompetencu-pieeja-balstitu-visparejas>
- Ministru kabinets (2016a). Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” 8.3.5. specifiskā atbalsta mērķa “Uzlabot pieeju karjeras atbalstam izglītojamajiem vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs” īstenošanas noteikumi. 2016. gada 7. jūnija Ministru kabineta noteikumi Nr. 359. *Latvijas Vēstnesis*, 119 (5691), 21.06.2016. Retrieved from <https://likumi.lv/ta/id/283023-darbibas-programmas-izaugsme-un-nodarbinatiba-8-3-5-specifiska-atbalsta-merka-uzlabot-pieeju-karjeras-atbalstam-izglitotajiem>
- Ministru kabinets (2016b). Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība. 2016. gada 15. jūlija Ministru kabineta noteikumi Nr. 480. *Latvijas Vēstnesis*, 141 (5713), 25.07.2016. Retrieved from <https://likumi.lv/ta/id/283735-izglitotamo-audzinasanas-vadlinijas-un-informacijas-macibu-lidzeklu-materialu-un-macibu-un-audzinasanas-metozu-izvertesanas>
- Niemiec, R. M. (2013). VIA Character Strengths: Research and Practice - the First 10 Years. In: A. Delle Fave (ed.) *Cross Cultural Advancements in Positive Psychology* (pp. 11-30). Dordrecht: Springer.

- Park, N., & Peterson, C. (2006). Moral Competence and Character Strengths among Adolescents: The Development and Validation of the Values in Action Inventory of Strengths for Youth. *Journal of Adolescence*, 29 (6), 891–909.
- Ramon y Cajal, S. (1897/1999). Reglas y consejos sobre la investigacion cientifica [Noteikumi un ieteikumi par zinātnisko pētniecību]. Madrid: Editorial CSIC-CSIC Press.
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: Free press.
- Ryan, K., & Bohlin, K. (1999). *Building Character in Schools*. San Francisco: Journey-Bass.
- Saeima (1998). Izglītības likums. *Latvijas Vēstnesis*, 343/344 (1404/1405), 17.11.1998. Retrieved from <https://likumi.lv/doc.php?id=50759>
- Saeima (2014). Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam. *Latvijas Vēstnesis*, 103 (5163), 29.05.2014. Retrieved from <https://m.likumi.lv/doc.php?id=266406#>
- Seligman, M. E. P., Snyder, C. R., & López, S. (eds.) (2002). *Handbook of Positive Psychology*. New York: Oxford University Press.